

ЕВРИСТИЧНА БЕСІДА ЯК ПРИЙОМ ОЗНАЙОМЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З НОВИМ АНГЛОМОВНИМ ГРАМАТИЧНИМ МАТЕРІАЛОМ

У статті розглядаються особливості ознайомлення молодших школярів з новим англomовним граматичним матеріалом з використанням прийому евристичної бесіди. Обґрунтовується доцільність використання евристичної бесіди на етапі ознайомлення з новим іншомовним граматичним явищем і набуття та виведення учнями знань про його значення і форму.

Ключові слова: прийом, евристична бесіда, молодші школярі, англomовний граматичний матеріал.

Процес оволодіння молодшими школярами іншомовним матеріалом, у тому числі граматичним, як і будь-який інший процес, повинен здійснюватися поступово з дотриманням певних етапів. Орієнтуючись на запропоновану С. П. Шагіловим послідовність етапів формування граматичної навички: 1) орієнтовно-підготовчий, 2) стереотипно-ситуативний, 3) варіативно-ситуативний [13], ми вважаємо за доцільне розрізнити такі етапи навчання учнів початкової школи англomовного граматичного матеріалу (АГМ): 1) ознайомлення з новим граматичним явищем (ГЯ) і набуття та виведення учнями знань про його значення і форму, 2) тренування у вживанні ГЯ і 3) практика у вживанні ГЯ. Розглядаючи етап ознайомлення з новим ГЯ і набуття та виведення учнями знань про його значення і форму, слід зазначити, що пропонується в науково-методичних і нормативних джерелах, а також у навчально-методичних комплексах (НМК) з англійської мови (АМ) для початкової школи підхід до засвоєння АГМ, згідно з яким граматичний матеріал має засвоюватися учнями без будь-яких пояснень – імпліцитно (інтуїтивно) шляхом сприймання зразків мовлення (ЗМ) у комунікативних ситуаціях, а правильність мовлення повинна формуватися за рахунок багаторазового вживання ГЯ, не має теоретично обґрунтованої методики; не наводяться аргументи щодо його впливу на успішність вирішення провідних завдань початкового навчання щодо спрямованості навчального процесу на всебічний розвиток молодших школярів, на повноцінне оволодіння ними всіма компонентами навчальної діяльності – мотиваційним, змістовим, процесуальним. Крім того, поза увагою залишається питання узгодження імпліцитного навчання граматики АМ з урахуванням набутого досвіду дітей з вивчення граматики рідної мови. Ми, у свою чергу, беручи до уваги результати наукового спостереження за уроками АМ у початковій школі [4, с. 28-59], можемо стверджувати, що з другого півріччя 3-го класу вже можна відмовитися від повністю імпліцитного підходу до навчання граматики АМ і починати використовувати під час ознайомлення з новим АГМ елементи пояснення та евристичної бесіди, підштовхуючи учнів до формулювання певних висновків.

Методисти пропонують різні форми роботи, а також засоби навчання для ознайомлення молодших школярів з новим АГМ. Так, О. О. Паршикова, доводить, що процес формування англomовної граматичної компетентності (АГК) в учнів початкової школи слід реалізовувати на комунікативно-ігровій основі [10]. Цієї ж думки дотримуються і багато інших методистів. Так, С. В. Роман наголошує на застосуванні іграшок, ляльок, іграшкових тварин, масок, предметів побуту, кубиків, іграшкових телефонів, малюнків, дій та особливо автентичних відео, тобто графічних та ілюстративних опор, що покликано забезпечити мовленнєву ініціативу дітей і є підказкою учням у моделюванні ситуацій спілкування [11, с. 74]; Н. К. Скляренко зазначає, що під час реалізації принципу подачі нового навчального матеріалу (мовних і мовленнєвих одиниць) в контексті ним може слугувати текст-полілог, епізод навчального відеофільму, автентичний діалог, розповідь учителя, яку він спеціально підготував, і навіть пісня або вірш [12, с. 238]; О. О. Коломінова вказує на ефективність застосування казкового / фабульного сюжету та прийому персоналізації [2].

Провідні дослідники раннього шкільного навчання ІМ рекомендують організовувати ознайомлення з новим граматичним матеріалом у формі цікавих "проблемних історій", текст яких складений для того, щоб привернути увагу молодших школярів засобами рідної мови до універсальних явищ і допомогти їм зрозуміти, що незалежно від конкретної мови люди завжди використовують "спеціальні сигнали" для вирішення різних намірів спілкування [6, с. 39].

Принципово інший підхід до ознайомлення молодших школярів з іншомовним граматичним матеріалом пропонують М. З. Біболетова, І. Л. Бім, Н. Д. Гальскова, Н. В. Добриніна, О. А. Ленська, С. В. Логунова, О. Й. Негневицька, З. М. Нікітенко, Н. А. Горлова, Р. Роуз, Т. М. Шкваріна, які відстоюють доцільність свідомого, із застосуванням певних правил, моделей, поєднань правило+модель, підходу до навчання учнів початкової школи граматичного матеріалу.

Отже, питання подачі нового АГМ молодшим школярам залишається дискусійним, що зумовлює актуальність теми, що досліджується. Тому метою статті є визначення та обґрунтування найбільш ефективного прийому ознайомлення молодших школярів з новим АГМ.

Враховуючи стадіальність оволодіння молодшими школярами ІМ [4, с. 28-42], ми, слідом за О. О. Паршиковою, ставимо під сумнів експліцитне навчання учнів 1–2-го класів (6–7 років) граматики ІМ, яке передбачає ознайомлення учнів зі складними лінгвістичними узагальненнями на першому етапі початкової школи. Учні ж 3-го класу вже здатні здійснити сегментацію засвоєних ЗМ на рівні речення, проаналізувати й узагальнити синтаксичні закономірності побудови речень ІМ, комбінувати лексичні одиниці та ЗМ за допомогою опор, навідних запитань тощо, наданих учителем. А отже, саме на цьому етапі навчання учнів початкової школи ІМ можна говорити про свідоме формування у них АГК та розуміння ними функцій ГЯ, тобто коли учні перебувають на реорганізаційній (граматичній) стадії засвоєння іншомовного матеріалу. Тому ми зробили спробу припустити, що на початку вивчення ІМ учнями початкової школи (1–2-й класи і I-й семестр 3-го класу) повинен превалювати імпліцитний (інтуїтивний) підхід з поступовим залученням експліцитного.

Беручи за основу особливості засвоєння молодшими школярами АГМ на граматичній стадії [4, с. 28-42], доцільно організувати пояснення нового граматичного матеріалу таким чином, щоб вони шляхом логічних міркувань, порівняльного аналізу наявної у них інформації, спираючись на вже набутий досвід у рідній та іноземній мовах, під керівництвом учителя, робили висновки про функціональні та формальні особливості виучуваних явищ, самі намагалися формулювати правила. На наш погляд, таким прийомом пояснення і засвоєння нового граматичного матеріалу та, як зазначає Н. К. Скляренко [12, с. 238], способом залучення тих, хто навчається, до самостійного здобування знань є *евристична бесіда* (термін Р. К. Міньяр-Белоручева).

У педагогічній і методичній літературі під евристичною бесідою розуміють низку розташованих у логічній послідовності питань, що потребують вдумливих відповідей, завдяки яким буде вирішене поставлене завдання, сформовані нові поняття, висновки, правила, з використанням набутих знань і спостережень [1; 3; 5]. В основі евристичної бесіди покладено використання евристики, "ага-ефекту", коли учня підводять до здогадки, відкриття.

Під час евристичної бесіди, на думку О. М. Ніцецької, вчитель повинен привернути увагу учнів до "критичних точок", "зон небезпеки", тобто до місць, де можуть з'явитися найбільш типові та стійкі помилки [9, с. 20; 8, с. 86]. Такий підхід дозволяє диференційовано підходити до кожного класу і враховувати індивідуальні особливості учнів. Вчитель може швидко реагувати на висловлювання учнів, визначати ступінь розуміння та усвідомлення ними нового граматичного матеріалу, регулювати рівень проблемності згідно з рівнем підготовленості класу. Учні розмірковують, формулюють висновки вголос, що дозволяє вчителю постійно контролювати їхні дії. При цьому в учнів формується здібність аналізувати ГЯ поетапно, з різних боків, що, в свою чергу, виробляє в них механізми самоконтролю [8, с. 86].

Не зважаючи на те, що евристичні бесіди були рекомендовані вперше на факультативних заняттях з ІМ у старших класах [5], О. М. Ніцецька довела доцільність їх використання з учнями 7-го класу (третій рік навчання ІМ), ми зробили спробу довести ефективність їх застосування під час навчання ІМ учнів початкової школи, починаючи вже з другого семестру 3-го класу. Трьокласники вже в змозі встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між фактами, подіями або явищами, в тому числі й граматичними, висловлюючи результати цих процесів у формі суджень, здійснювати понятійно-мовне узагальнення, усвідомлювати свої дії, здійснювати аналіз та узагальнення синтаксичних закономірностей і сегментацію засвоєних ЗМ на рівні речення, логічно розмірковувати, робити певні висновки. Тому на цьому етапі пояснення вчителя щодо значення і форми нового ГЯ доцільно здійснювати із застосуванням саме елементів евристичної бесіди, яка, на нашу думку, сприятиме розвитку творчого мислення молодших школярів.

У методиці розроблено такі типи евристичних бесід:

I – евристичні бесіди, метою яких є визначення функцій ГЯ, що вивчаються;

II – евристичні бесіди, метою яких є визначення форми ГЯ;

III – евристичні бесіди, метою яких є визначення як функціональних, так і формальних особливостей ГЯ [7, с. 74; 8, с. 88-89].

На нашу думку, раціональним буде використання евристичних бесід третього типу, оскільки форма має засвоюватись у нерозривній єдності з функцією.

Нижче ми пропонуємо зразок етапу ознайомлення трьокласників з новими ГЯ АМ (значенням і формою *Present Progressive* у порівнянні зі значенням і формами *Present Simple*) під час перегляду фрагмента автентичного навчального відеофільму, в якому представлені реальні або наближені до реальних ситуації спілкування, з використанням прийому евристичної бесіди.

Мета: ознайомити учнів зі значенням видо-часової форми *Present Progressive*.

Instruction: *Today we'll watch the fairytale film "Wizadora". Зверніть увагу на те, що роблять діюві особи в той момент, коли ми будемо на них дивитися.*

Крок 1. Перегляд учнями уривка відеофільму.

Крок 2. Перевірка розуміння уривка відеофільму (здійснюється шляхом надання учнями однозначних відповідей на твердження вчителя "True", якщо учні погоджуються, і "False", якщо – ні.

Крок 3. Евристична бесіда.

Мета: вчити учнів, відповідаючи на навідні запитання вчителя, усвідомлювати функціональні і формальні особливості видо-часових форм *Present Simple* і *Present Progressive*, а також робити власні висновки.

Аналізуючи побачене, учні доходять висновку, що дії у відеофрагменті відбуваються не *регулярно, кожного дня*, а *зараз, перед їхніми очима*. Після цього учням пропонується сказати, що саме вони роблять на уроці *кожного дня* та чи виконують вони певні дії *зараз*. Потім учні за схемою (назви видо-часових форм і їхнє основне значення спочатку закриті) порівнюють речення у *Present Simple* і *Present Progressive* і з'ясовують, чи однакову дію виражає дієслово-присудок у відповідних парах речень. Учні визначають, коли саме відбувається дія: *часто, завжди, кожного дня* чи *зараз, у момент мовлення* (див. рис. 1).

Present Simple	Present Progressive
<i>звичайно, часто, завжди, кожного дня</i>	<i>зараз, в момент мовлення</i>
1. Phoebe is a telephone. She <u>always writes down</u> the information. <div style="text-align: right; border: 1px solid black; padding: 2px;">записує</div>	1. Phoebe <u>is writing</u> down the information about Katie now. <div style="text-align: right; border: 1px solid black; padding: 2px;">записує</div>
2. The doorbell <u>often rings</u> . <div style="text-align: right; border: 1px solid black; padding: 2px;">дзвонить</div>	2. The doorbell <u>is ringing</u> now (not the telephone!). <div style="text-align: right; border: 1px solid black; padding: 2px;">дзвонить</div>
3. Wizadora <u>does</u> shopping every week. <div style="text-align: right; border: 1px solid black; padding: 2px;">робить покупки</div>	3. Wizadora <u>is doing</u> shopping now. <div style="text-align: right; border: 1px solid black; padding: 2px;">робить покупки</div>

Рис. 1. Контрастування значень *Present Simple* і *Present Progressive*

Після усвідомлення значення цих видо-часових форм молодші школярі формують відповідне правило-інструкцію: "Коли ми хочемо сказати, що щось відбувається саме зараз, у момент мовлення, ми вживаємо видо-часову форму *Present Progressive*, а коли хочемо сказати, що дія відбувається регулярно, кожного дня, тижня, місяця тощо, ми вживаємо видо-часову форму *Present Simple*" (одночасно вчитель відгортає назви і значення видо-часових форм).

Потім увага учнів звертається на український переклад присудків. Учні доходять висновку, що український переклад присудків однаковий, а форма англійського присудка – різна. Аналізуючи форму *Present Progressive*, учні встановлюють її склад, називають, які ще форми дієслова *to be* вони знають. Вчитель пояснює, що дієслово *to be* тут є допоміжним, а друга частина – це дієслово із закінченням *-ing*. З метою кращого усвідомлення учнями форм *Present Progressive* і відповідного порядку слів у реченнях різного типу молодшим школярам пропонується робота з таблицею (див. табл. 1).

Таблиця 1

Форми *Present Progressive* та порядок слів

Тип речення	Питальне слово	I частина присудка	Підмет	I частина присудка	Заперечна частка	II частина присудка	Обставина часу
+			I	am		listening to the teacher	now.
+			Tom	is		crying	at the moment.
-			Hangle	is	not	singing	now.
-			We	are	not	playing ball	at the moment.
?		Is	Very Old Fish			reading a book	now?
?		Are	we			speaking English	now?
?	What	is	Phoebe			writing down	at the moment?
?	What	are	the drawer people			doing	now?
?	But:		Who	is		doing shopping	now?

Умовні позначення: + – розповідне речення; – – заперечне речення; ? – питальне речення.

Учні разом з учителем читають уголос спочатку речення в стверджувальній формі. З'ясовують, що на першому місці стоїть підмет. Потім знаходять заперечні форми. Встановлюють, що заперечна частка *not* вживається між допоміжним і смисловим дієсловами. Потім учні доходять висновку, що, якщо необхідно запитати про те, *що* хтось робить зараз, то на перше місце необхідно поставити допоміжне дієслово, а щоб запитати про те, *що саме* хтось робить зараз, то – спеціальне питальне слово. Аналізуючи останнє речення, учні роблять висновок, що питальне слово *Who* є підметом.

Крок 4. Виконання учнями тестових завдань альтернативного характеру.

Мета 1: перевірити рівень усвідомлення та розуміння учнями значень видо-часових форм *Present Progressive* і *Present Simple*.

Учні читають речення українською мовою і визначають (позначкою "+" у відповідній клітинці), яку видо-часову форму – *Present Progressive* або *Present Simple*, вони б ужили.

		Present Progressive	Present Simple
1.	Ти – учень. Що ти зазвичай вдягаєш до школи?		
2.	Що зараз робить твоя мама?		
3.	Я не дивлюся зараз мультфільм. Я працюю на уроці.		
4.	Мій друг часто виїжджає зі своїми батьками на відпочинок за місто.		
5.	Білосніжка зараз малює гнома.		
6.	Кожного дня після школи я граюся зі своїм собакою.		
7.	Русалонька не читає зараз свою улюблену книгу. Вона зараз плаває у морі.		
8.	Я завжди слухаюся своїх батьків.		
9.	Мій тато зараз працює. А мама в цей час робить покупки.		
10.	Кожного вечора я дивлюся свій улюблений мультфільм 'Tom and Jerry'.		

Мета 2: перевірити рівень усвідомлення та розуміння учнями формальних особливостей видо-часових форм *Present Progressive* і *Present Simple*.

Учні читають речення англійською мовою і визначають позначкою "+", який час – *Present Progressive* чи *Present Simple* – у них вжито.

		Present Progressive	Present Simple
1.	Wizadora is shopping at the moment.		
2.	Tom often plays hockey with his friends.		
3.	Ariel is speaking to her father now.		
4.	Very Old Fish is not sleeping now.		
5.	I always do my homework.		
6.	What is your mother doing now?		
7.	I always go to bed at ten o'clock.		
8.	Mrs. Potato is cooking now.		
9.	Every morning I wash my face and clean my teeth.		
10.	Sister Fox is crying now.		

Ефективність окресленого вище варіанту ознайомлення з новим АГМ, який передбачав використання прийому евристичної бесіди після перегляду молодшими школярами уривка відеофільму було підтверджено нами під час проведення розвідувального експерименту [4, с. 80-94].

Отже, повноцінне осмислення і розуміння АГМ учнями 7–8-ми років реалізується за участю психофізіологічних якостей, які у дітей цього віку вже є, тобто яскраво вираженого наочно-дійового, наочно-образного мислення, уявлень як чуттєвих, наочних образів предметів і явищ, уяви, здатності до імітації тощо, з використанням найрізноманітніших видів опор і прийому евристичної бесіди, в ході якої відбувається й усвідомлення граматичного виучуваного матеріалу, коли учні на основі лінгвістичного досвіду в рідній та іноземній мовах аналізують його і самостійно роблять висновки про значення і форму певного ГЯ. Демонструючи нові ГЯ, учитель має залучити учнів до самостійного здобування знань (з певною допомогою вчителя), адже з психології відомо, що самостійно здобуті знання засвоюються набагато міцніше, ніж знання, одержані від когось. Але, щоб залучити учнів до самостійного здобування знань, необхідно, на нашу думку, запропонувати їм цікаві завдання ігрового та змагального характеру.

Перспективним напрямком подальших розвідок вбачаємо дослідження ефективних прийомів ознайомлення молодших школярів з новим англомовним лексичним і фонетичним матеріалом.

Мирошник И. В.

ЭВРИСТИЧЕСКАЯ БЕСЕДА КАК ПРИЕМ ОЗНАКОМЛЕНИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ С НОВЫМ АНГЛОЯЗЫЧНЫМ ГРАММАТИЧЕСКИМ МАТЕРИАЛОМ

В статье рассматриваются особенности ознакомления младших школьников с новым англоязычным грамматическим материалом с использованием приема эвристической беседы. Обосновывается целесообразность использования эвристической беседы на этапе

ознакомлення з новим граматическим явленням и приобретення и выведення учащимися знаний о его значении и форме.

Ключевые слова: прием, эвристическая беседа, младшие школьники, англоязычный грамматический материал.

Miroshnyk I. V.

HEURISTIC CONVERSATION AS A METHOD OF INTRODUCING NEW GRAMMAR MATERIAL IN ENGLISH TO YOUNG LEARNERS

Discussed in the article are the peculiarities of introducing new grammar material in English to young learners using the method of heuristic conversation. The expediency of using heuristic conversation at the stage of introducing a new grammatical phenomenon and acquiring and deducing the knowledge of its meaning and form is substantiated.

Key words: method, heuristic conversation, young learners, grammar material in English.

Використані джерела

1. Берман И. М. Способы описания грамматического материала / И. М. Берман // Основы методики преподавания иностранных языков. – К., 1986. – С. 170–186.
2. Коломінова О. О. Проблема формування англомовної граматичної компетенції учнів початкової школи / О. О. Коломінова // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, № 811. Серія : Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. – Харків : Видавничий центр ХНУ. – 2008. – Вип. 55. – С. 154–160.
3. Лернер И. Я. Дидактические основы методов обучения / И. Я. Лернер. – М. : Педагогика, 1981. – 186 с.
4. Мірошник І. В. Методика формування англомовної граматичної компетенції в учнів початкової загальноосвітньої школи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / І. В. Мірошник. – К., 2013. – 439 с.
5. Миньяр-Белоручев Р. К. Методика обучения французскому языку / Р. К. Миньяр-Белоручев. – М. : Просвещение, 1990. – 224 с.
6. Никитенко З. Н. Технология обучения грамматике для детей 6 лет в 1 классе средней школы / З. Н. Никитенко // Иностранные языки в школе. – 1992. – № 5–6. – С. 39–47.
7. Ницецкая О. Н. Обучение грамматическому материалу и его организация в учебнике "English through communication" для 7 и 8 классов средней школы : дис. ... канд. пед. наук / О. Н. Ницецкая. – К.: КГЛУ, 1998. – 160 с.
8. Ніцецька О. М. Евристична бесіда як форма ознайомлення з новим граматичним матеріалом за підручником "English through Communication" для 7 и 8 класів / О. М. Ніцецька // Вісник КДЛУ. – Вип. 1. – 1998. – С. 85–93.
9. Ніцецька О. М. Методика засвоєння граматичного матеріалу в підручнику "English through Communication" для середнього ступеня / О. М. Ніцецька // Іноземні мови. – 1997. – № 4. – С. 20–23.
10. Паршикова О. О. Комунікативно-ігровий метод навчання іноземної мови учнів початкової загальноосвітньої школи (теоретико-методологічний аспект) : монографія / О. О. Паршикова, Макіївський економіко-гуманітарний інститут – Донецьк : Видавництво "Вебер" (Донецька філія), 2009. – 296 с.
11. Роман С. В. Методика навчання англійської мови в початковій школі : навчальний посібник / С. В. Роман. – К. : Ленвіт, 2005. – 208 с.
12. Складенко Н. К. Принципи формування іншомовної комунікативної компетенції / Н. К. Складенко // Мова, культура й освіта в сучасному світі : Збірник наукових праць до 90-річчя доктора філологічних наук, професора О. К. Романовського / Відп. ред. О. А. Стишов. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2008. – С. 237–242.
13. Шатилов С. Ф. Методика обучения немецкому языку в средней школе / С. Ф. Шатилов. – М. : Просвещение, 1986. – 223 с.

Стаття надійшла до редакції 25.08.14